

Article history:

Received 20 February 2026

Revised 11 May 2026

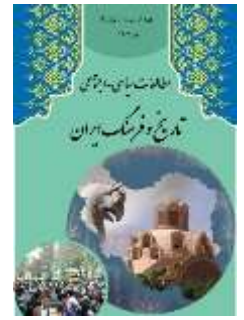
Accepted 18 May 2026

Initial Published 07 June 2026

Final Publication 22 June 2026

Journal of Social-Political Studies of Iran's
Culture and History

Volume 5, Issue 2, pp 1-13

The Influence of Iranian Culture on the Culture of Muslim Arabs During the Umayyad Caliphate

Mohammad. Akhoundi¹, Seyed Hassan. Ghoreishi Karain^{2*}, Hamid Reza. Jadidi³, Arman. Forouhi⁴

¹ Department of Islamic History, Maha.C., Islamic Azad University, Mahallat, Iran

² Assistant Professor, Department of History, Payame Noor University, Tehran, Iran

³ Department of History, Maha.C., Islamic Azad University, Mahallat, Iran

⁴ Assistant Professor, Department of Iranian Studies, Faculty of Humanities, Meybod University, Meybod, Iran

* Corresponding author email address: shquorishi@pnu.ac.ir

Article Info

ABSTRACT

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Akhoundi, M., Ghoreishi Karain, S. H., Jadidi, H. R., & Forouhi, A. (2026). The Influence of Iranian Culture on the Culture of Muslim Arabs During the Umayyad Caliphate. *Journal of Social-Political Studies of Iran's Culture and History*, 5(2), 1-13.

© 2026 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

The Umayyad Caliphate represents one of the most significant periods in the political and cultural history of Islam, a period during which the Islamic realm expanded rapidly and a diverse society composed of various ethnicities and cultures emerged. Using a descriptive-analytical approach and drawing upon historical sources and contemporary scholarship, this study examines the influence of Iranian culture on the culture of Muslim Arabs during the Umayyad era. The findings indicate that despite the official Umayyad policy of privileging the Arab element, numerous Iranian cultural, administrative, and political institutions penetrated the structure of the government and Islamic society in practice. The transfer of bureaucratic institutions, the continuation of the Sasanian taxation system, the adoption of courtly traditions, and the influential role of Iranian secretaries and administrators were among the most prominent manifestations of this cultural influence. This cultural interaction contributed to the formation of a centralized model of governance within Islamic civilization. The significance of this issue lies in the fact that the Umayyad period constituted a transitional stage between the relatively simple caliphal tradition of early Islam and the more complex caliphal system that emerged in subsequent periods, particularly during the Abbasid Caliphate. Examining this period demonstrates how Iranian elements were absorbed, reinterpreted, and institutionalized within the framework of the Islamic Caliphate and highlights their role in shaping the civilizational model of Islam.

Keywords: Iranian culture, Umayyad Caliphate, bureaucracy, political culture, *mawālī* (non-Arab Muslim converts)

EXTENDED ABSTRACT

The conquest of the Iranian territories by Muslim armies during the seventh century marked one of the most consequential turning points in the history of the Middle East and the Islamic world. While the military dimensions of the conquest have received considerable scholarly attention, the cultural consequences of the encounter between Iranian civilization and Arab-Muslim society remain equally significant. The establishment of the Umayyad Caliphate created a political framework within which diverse ethnic, linguistic, and cultural communities became integrated into a single imperial structure. Although Umayyad rulers officially promoted Arab political supremacy and emphasized tribal and ethnic distinctions, practical administrative necessities compelled them to engage extensively with the institutional and cultural heritage of the conquered regions, particularly Iran. The Iranian world had inherited centuries of experience in statecraft, taxation, bureaucracy, urban management, and courtly culture, making it one of the most sophisticated administrative traditions available to the early Islamic state. Consequently, the interaction between Arabs and Iranians was not a simple relationship of conqueror and conquered but rather a process of cultural exchange and institutional adaptation. Historians have repeatedly emphasized that the formation of Islamic civilization cannot be understood solely through Arab tribal traditions but must also be interpreted through the incorporation of Persian, Byzantine, and other regional influences ([Mohammadi Malayeri, 2000](#); [Yarshater, 2002](#); [Zarrinkoub, 1983](#)). The present study examines the influence of Iranian culture on Muslim Arab society during the Umayyad period and seeks to identify the principal domains through which this influence manifested itself. Particular attention is devoted to the transfer of administrative institutions, political traditions, courtly customs, social practices, and intellectual influences that collectively contributed to the emergence of a more complex Islamic imperial civilization ([Sami, 1986](#); [Spuler, 1994](#); [Zaydan, 1994](#)).

The theoretical framework of this study combines cultural transmission theory with a historical-functional perspective on institutional development. From the standpoint of cultural transmission, societies continuously exchange values, practices, and institutions through political interaction, migration, administrative cooperation, and social integration. Conquest does not necessarily result in the elimination of the defeated culture; instead, it frequently creates opportunities for selective adaptation and reinterpretation of pre-existing traditions. The Umayyad Empire represented precisely such a context. Iranian elites, secretaries, administrators, tax specialists, and military personnel remained active after the collapse of the Sasanian state and became indispensable to the functioning of the expanding Islamic empire. Historical sources indicate that many Iranian administrative practices survived because they were efficient and capable of addressing the practical needs of governance in a vast multicultural empire ([Baladhuri, 1958](#); [Ibn Khaldun, 1984](#); [Tabari, 1996](#)). A functional analysis likewise suggests that the continuation of Persian bureaucratic institutions was not merely a matter of cultural prestige but a rational response to the administrative challenges confronting the Umayyad state. The rapid territorial expansion of the caliphate generated demands for taxation systems, record keeping, provincial administration, communication networks, and mechanisms of political control. The inherited Sasanian administrative model offered solutions that were already tested and highly effective. Consequently, cultural influence occurred not only through intellectual admiration but also through institutional necessity. The Umayyad experience demonstrates that successful political systems often adopt and transform the practices of previous civilizations in order to maintain stability and legitimacy ([Dorri, 1989](#); [Mohammadi Malayeri, 2000](#); [Spuler, 1994](#)).

One of the most significant manifestations of Iranian influence during the Umayyad era was the transfer of bureaucratic and governmental institutions. Historical evidence demonstrates that several administrative departments operating under the Umayyads were modeled on Sasanian precedents. The organization of taxation, the management of provincial finances, the maintenance of governmental correspondence, and the preservation of official records reflected strong Persian influences. The establishment and development of offices such as the *Diwan al-Kharaj*, *Diwan al-Zimam*, and *Diwan al-Khatam* illustrate the extent to which Umayyad administrators relied on Iranian models of governance (Baladhuri, 1958; Mohammadi Malayeri, 2000). For extended periods, administrative records in several eastern provinces continued to be maintained in Middle Persian before their eventual Arabization. Equally important was the role of Iranian secretaries and administrators who served within the Umayyad bureaucracy. Individuals such as Zadan-Farrukh and later prominent bilingual secretaries contributed not only technical expertise but also cultural values associated with Persian statecraft. The emergence of an increasingly professional administrative class transformed the character of government and reduced reliance on purely tribal structures. This process represented a fundamental transition from a relatively simple Arab political order toward a more centralized and institutionalized imperial system (Harirchi, 1966; Ibn al-Athir, 1991; Tabari, 1996). The adoption of these bureaucratic mechanisms played a decisive role in strengthening the administrative capacity of the caliphate and laid the foundations for the sophisticated governmental structures that would later flourish under the Abbasids.

Iranian influence was also evident in the political culture and ceremonial practices of the Umayyad court. Although the caliphate originated within an Islamic framework that emphasized religious leadership and communal authority, the realities of imperial governance encouraged the adoption of monarchical traditions associated with earlier Near Eastern empires. Several historical sources describe the increasing use of royal ceremonial practices, elaborate court protocols, personal guards, official seals, and architectural symbols of authority during the Umayyad period (Masudi, 1995; Zaydan, 1994). Contemporary and later historians frequently compared Mu'awiyah and other Umayyad rulers to Persian kings, emphasizing their admiration for royal traditions and their efforts to construct a centralized political order (Ibn Taqtaqi, 1988; Tabari, 1996). The influence of Persian political culture extended beyond ceremonial practices to broader conceptions of kingship and governance. The gradual transformation of the caliphate into a hereditary institution resembled aspects of the Sasanian model of dynastic authority. While this evolution resulted from multiple historical factors, Persian precedents undoubtedly contributed to the intellectual environment within which centralized monarchy became increasingly acceptable (Ibn Khaldun, 1984; Zarrinkoub, 1983). Court etiquette, royal architecture, ceremonial receptions, and public displays of authority further reflected the adaptation of Persian political symbolism within an Islamic framework. These developments illustrate that Iranian influence operated not merely at the level of administration but also in shaping the political imagination of the Umayyad ruling elite.

The social and cultural dimensions of Iranian influence were equally substantial. Long before the rise of Islam, extensive interactions between Arabs and Persians had facilitated the transmission of cultural practices, religious ideas, and social customs throughout the Arabian Peninsula (Azarnoush, 1975; Taqizadeh, 1950). Under Umayyad rule, these processes intensified considerably. Persian festivals such as Nowruz and Mehregan gradually acquired official recognition within segments of the imperial administration and court culture. Historical reports indicate that gifts associated with these celebrations became an established practice in certain regions and eventually reached the Umayyad court itself (Masudi,

1995; Qalqashandi, 1987; Yaqubi, 1992). Persian influences were likewise visible in clothing styles, luxury consumption, cuisine, entertainment, and ceremonial banquets. The growth of urban centers and the increasing prosperity of elite groups encouraged the spread of forms of sociability that had long been associated with Iranian aristocratic culture (Sami, 1986; Zaydan, 1994). Architecture and urban planning also reveal important traces of Persian influence. Iranian engineers, builders, and craftsmen participated in construction projects throughout the Islamic world, while elements of Sasanian artistic and architectural traditions appeared in palaces, public buildings, and decorative programs (Hitti, 1965; Isfahani, 1961). Furthermore, the role of the mawali, Iranian converts, military personnel, and administrative specialists facilitated continuous cultural interaction at the social level. These individuals functioned as intermediaries between two civilizations and contributed significantly to the diffusion of Persian values, practices, and intellectual traditions within Arab-Muslim society (Choksy, 2002; Mohammadi Malayeri, 2000; Sami, 1986).

The evidence examined in this study demonstrates that Iranian influence on Muslim Arab society during the Umayyad period was extensive, multidimensional, and historically transformative. Administrative institutions, political practices, social customs, court ceremonies, urban culture, and intellectual traditions all reveal varying degrees of Persian impact. Rather than representing a simple case of cultural domination by either side, the Umayyad experience illustrates a dynamic process of interaction, adaptation, and synthesis. Iranian elites and institutions contributed practical expertise and cultural resources that helped the caliphate manage the challenges of imperial governance, while Arab-Muslim rulers incorporated these elements into a new political and civilizational framework. The result was the gradual emergence of a hybrid Islamic civilization characterized by both continuity and innovation. This process helped bridge the gap between the relatively simple political structures of early Islam and the highly developed imperial systems that later reached maturity under the Abbasids. The historical experience of the Umayyad period therefore demonstrates that civilizations are often shaped not by isolation but by sustained interaction among diverse cultural traditions. Iranian contributions became an integral component of the evolving Islamic world and played a lasting role in the formation of its political institutions, cultural practices, and civilizational identity. The long-term significance of this interaction can be observed in the endurance of many Persian-inspired administrative and cultural traditions throughout subsequent centuries of Islamic history, confirming the foundational role of Iranian civilization in the development of the broader Islamic cultural order.

تأثیر فرهنگ ایرانی بر فرهنگ اعراب مسلمان در دوره خلفای اموی

محمد آخوندی^۱، سید حسن قریشی کرین^{۲*}، حمید رضا جدیدی^۳، آرمان فروهی^۴

۱. گروه تاریخ اسلام، واحد محلات، دانشگاه آزاد اسلامی، محلات، ایران

۲. استادیار گروه تاریخ، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

۳. گروه تاریخ، واحد محلات، دانشگاه آزاد اسلامی، محلات، ایران

۴. استادیار گروه ایران‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه میبد، میبد، ایران

*ایمیل نویسنده مسئول: shquorishi@pnu.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله

پژوهشی/اصلی

نحوه استناد به این مقاله:

آخوندی، محمد، قریشی کرین، سید حسن، رضا جدیدی، حمید، و فروهی، آرمان. (۱۴۰۵). تأثیر فرهنگ ایرانی بر فرهنگ اعراب مسلمان در دوره خلفای اموی. *مطالعات سیاسی-اجتماعی تاریخ و فرهنگ ایران*، ۵(۲)، ۱-۱۳.

© ۱۴۰۵ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

دوران خلافت اموی از مهم‌ترین مقاطع تاریخ سیاسی و فرهنگی اسلام به‌شمار می‌رود؛ دوره‌ای که در آن قلمرو اسلامی به سرعت گسترش یافت و جامعه‌ای متکثر از اقوام و فرهنگ‌ها شکل گرفت. این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از منابع تاریخی و مطالعات معاصر، به بررسی تأثیر فرهنگ ایرانیان بر فرهنگ اعراب مسلمان در عصر اموی می‌پردازد. یافته‌ها نشان می‌دهد که علی‌رغم سیاست رسمی امویان مبنی بر برتری عنصر عربی، در عمل بسیاری از عناصر فرهنگی، اداری و سیاسی ایرانی در ساختار حکومت و جامعه اسلامی نفوذ یافت. انتقال نظام دیوان‌سالاری، استمرار ساختار مالیاتی ساسانی، نفوذ آیین‌های درباری و نقش دبیران ایرانی از مهم‌ترین مظاهر این تأثیرگذاری است. این تعامل فرهنگی، زمینه‌ساز شکل‌گیری الگوی دولت متمرکز در تمدن اسلامی گردید. اهمیت طرح این مسئله از آن روست که دوره اموی حلقه واسط میان سنت خلافت ساده صدر اسلام و نظام پیچیده خلافت در دوره‌های بعدی، به‌ویژه در عصر خلافت عباسیان، به شمار می‌آید. بررسی این دوره می‌تواند نشان دهد که چگونه عناصر ایرانی در بستر خلافت اسلامی جذب، بازتفسیر و نهادینه شدند و چه نقشی در شکل‌گیری الگوی تمدنی اسلامی ایفا کردند.

کلیدواژگان: فرهنگ ایرانی، خلافت اموی، دیوان‌سالاری، فرهنگ سیاسی، موالی

فتح سرزمین‌های ایرانی به دست مسلمانان در نیمه نخست قرن نخست هجری، صرفاً یک تحول نظامی و سیاسی نبود، بلکه آغازی بر فرآیندی عمیق از تعاملات فرهنگی، اداری و تمدنی میان ایرانیان و اعراب مسلمان به‌شمار می‌رفت. با استقرار خلافت اموی (۴۱-۱۳۲ق)، که نخستین حکومت موروثی در تاریخ اسلام با شیوه سنت قبیله‌محور عربی محسوب می‌شود، نیاز به نظام‌های پیچیده‌تری در اداره قلمرو گسترده اسلامی بیش از پیش احساس شد. این ضرورت، زمینه را برای بهره‌گیری از تجربه‌های دیرپای تمدن‌های کهن، به‌ویژه تمدن ایرانی، فراهم ساخت.

ایرانیان که پیش از اسلام دارای سنت‌های ریشه‌دار در حوزه‌های دیوان‌سالاری، مالیه، شهرسازی، آیین‌های حکومتی و فرهنگ درباری بودند، پس از فروپاشی ساختار سیاسی ساسانی، نه‌تنها از صحنه تحولات کنار نرفتند، بلکه به‌تدریج به یکی از عناصر مؤثر در شکل‌دهی به ساختارهای فرهنگی و اجرایی خلافت اموی تبدیل شدند. انتقال بسیاری از عناصر فرهنگی ایران، اعم از شیوه‌های مدیریت، تشریفات حکومتی، آداب اجتماعی و حتی مفاهیم اخلاقی و سیاسی، در بستر تعامل روزمره میان نخبگان ایرانی و حاکمان عرب صورت گرفت.

دوره اموی از این منظر اهمیت ویژه‌ای دارد که اگرچه خلفای اموی در سطح ایدئولوژیک بر برتری عنصر عربی تأکید می‌کردند، اما در عمل ناگزیر از استفاده از ظرفیت‌های فرهنگی و اداری غیرعرب، به‌خصوص ایرانیان، بودند. حضور گسترده دبیران، کاتبان، مالیه‌دانان و کارگزاران ایرانی در دستگاه خلافت، نقش تعیین‌کننده‌ای در انتقال و نهادینه‌سازی الگوهای فرهنگی ایرانی در جامعه اسلامی ایفا کرد. این تأثیرپذیری نه به‌صورت تقلید صرف، بلکه در قالب نوعی تلفیق فرهنگی رخ داد که بعدها زمینه‌ساز شکل‌گیری تمدن اسلامی-ایرانی در دوره‌های بعدی، به‌ویژه عصر عباسیان شد.

بر این اساس، بررسی تأثیر فرهنگ ایرانیان بر فرهنگ اعراب مسلمان در دوره خلفای اموی، نه‌تنها به فهم بهتر تحولات فرهنگی و سیاسی این دوره کمک می‌کند، بلکه نشان می‌دهد که تمدن اسلامی از همان آغاز، محصول تعامل و هم‌افزایی میان فرهنگ‌های مختلف بوده است؛ تعاملی که ایرانیان در آن نقشی بنیادین و ماندگار ایفا کردند.

با وجود تأکید امویان بر هویت عربی و برتری سیاسی اعراب، شواهد تاریخی نشان می‌دهد که در عرصه‌های اداری، مالی، فرهنگی و سیاسی از ظرفیت‌های ایرانیان بهره گرفته شد. پرسش اصلی این پژوهش آن است که تأثیر فرهنگ ایرانیان بر فرهنگ اعراب مسلمان در دوره اموی در چه حوزه‌هایی نمود یافته و این تأثیر چه پیامدهایی در ساختار اجتماعی و سیاسی خلافت داشته است؟

فتح ایران توسط اعراب مسلمان نه‌تنها به گسترش جغرافیایی قلمرو اسلامی انجامید، بلکه زمینه‌ساز مواجهه و تعامل میان دو سنت فرهنگی متفاوت شد؛ فرهنگ قبیله‌محور عربی و فرهنگ دولت‌محور ایرانی بود. با استقرار خلافت اموی، ضرورت ایجاد ساختاری منسجم برای اداره سرزمین‌های وسیع و متکثر بیش از پیش آشکار گردید. گرچه سیاست امویان بر برتری عنصر عرب و حفظ امتیازات قومی استوار بود؛ با این حال، شواهد تاریخی نشان می‌دهد که در عمل، دستگاه خلافت ناگزیر از بهره‌گیری از تجربه‌های اداری و فرهنگی ایرانیان در ساحت مختلف شد. مسئله اساسی این پژوهش در همین تعارض ظاهری نهفته است: چگونه حکومتی که بر هویت عربی و برتری قومی تأکید داشت، در عرصه عمل متأثر از فرهنگ و تمدن ایرانی شد؟ این تأثیرگذاری در چه حوزه‌هایی (اداری، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی) نمود بیشتری یافت و چه پیامدهایی برای تحول ساختار فرهنگی و حکمرانی در جامعه اموی به همراه داشت؟

تبیین چگونگی و میزان تأثیر فرهنگ ایرانی بر فرهنگ اعراب مسلمان در دوره اموی، می‌تواند روشن سازد که شکل‌گیری تمدن اسلامی نتیجه تعامل و هم‌زیستی فرهنگی بوده است، نه برآمده از یک سنت یک‌سویه و مستقل. بر این اساس، پژوهش حاضر می‌کوشد با

رویکردی تاریخی-تحلیلی، با روش توصیفی-تحلیلی و بر پایه منابع کتابخانه‌ای، ابعاد و حوزه‌های تأثیر فرهنگ ایرانی بر فرهنگ اعراب مسلمان در عصر اموی را شناسایی و تحلیل نماید و نسبت میان سیاست رسمی عرب‌گرایانه و واقعیت‌های اجرایی خلافت را مورد بررسی قرار دهد. هدف اصلی پژوهش، تبیین و تحلیل ابعاد و میزان تأثیر فرهنگ ایرانی بر فرهنگ اعراب مسلمان در دوره خلفای اموی و ارزیابی پیامدهای کوتاه‌مدت و بلندمدت این تعامل فرهنگی در تاریخ تمدن اسلامی است.

سؤال اصلی، تأثیر فرهنگ ایرانی بر فرهنگ اعراب مسلمان در دوره خلفای اموی در چه حوزه‌هایی نمود یافته و این تأثیر چه پیامدهایی در ساختار فرهنگی و حکمرانی جامعه اموی داشته است؟ و نقش عوامل ایرانی مانند دبیران، موالی و کارگزاران ایرانی در انتقال عناصر فرهنگی و اداری به دستگاه خلافت چه بوده است؟ این تأثیرگذاری چه زمینه‌هایی را برای تحولات بعدی در دوره عباسی فراهم ساخت؟ چارچوب نظری پژوهش بر اساس نظریه برهم‌کنش تمدنی مارشال هاجسون، ترکیبی از «نظریه انتقال فرهنگی» و «کارکردگرایی تاریخی» استوار است. هاجسون تمدن اسلامی را پدیده‌ای «چندقومی و چندمنشأ» می‌داند که در فرآیند گسترش خود، عناصر تمدن‌های مغلوب - به‌ویژه ایران ساسانی - را جذب، بازتفسیر و در ساختار جدیدی ادغام کرده است. بر این اساس، تأثیر فرهنگ ایرانی در دوره اموی را نمی‌توان صرفاً نفوذ یک فرهنگ مغلوب دانست، بلکه باید آن را بخشی از فرآیند «تکوین تمدن اسلامی» تلقی کرد.

نظریه انتقال فرهنگی بر این اصل تأکید دارد که فرهنگ‌ها در بستر تعاملات سیاسی و اجتماعی، عناصر خود را از طریق نهادها، نخبگان و ساختارهای قدرت منتقل می‌کنند. انتقال فرهنگی لزوماً به معنای حذف فرهنگ مغلوب نیست، بلکه غالباً در قالب اقتباس، انطباق و بازسازی رخ می‌دهد. در دوره اموی، فتح ایران و ادغام جمعیت‌های ایرانی در ساختار خلافت، زمینه‌ساز تماس مستقیم دو سنت فرهنگی شد. حضور دبیران، کارگزاران و موالی ایرانی در دستگاه اداری، مهم‌ترین کانال انتقال عناصر تمدنی ایران به جامعه اسلامی بود. بنابراین، تأثیر فرهنگ ایرانی را می‌توان نتیجه فرآیندی تدریجی از انتقال نهادی و اجتماعی دانست. بر اساس رویکرد کارکردگرایی تاریخی، نهادها و ساختارهای اجتماعی زمانی استمرار می‌یابند که پاسخ‌گوی نیازهای کارکردی جامعه باشند. گسترش سریع قلمرو اسلامی در دوره اموی، اداره سرزمین‌های متنوع و مدیریت نظام مالیاتی گسترده، خلافت را با چالش‌های اجرایی روبه‌رو ساخت. در چنین شرایطی، اقتباس از نظام دیوان‌سالاری و مالیاتی ساسانی، نه صرفاً یک تأثیر فرهنگی، بلکه پاسخی عقلانی به ضرورت‌های حکمرانی بود. استمرار دیوان خراج، استفاده از تشکیلات منظم اداری و گرایش به تمرکز قدرت، نشان می‌دهد که کارآمدی الگوی ایرانی در تثبیت ساختار دولت نقش اساسی داشته است.

بر اساس این چارچوب، تأثیر فرهنگ ایرانی در سه سطح نهادی، سیاسی و اجتماعی-فرهنگی تحلیل می‌شود؛ در سطح نهادی، انتقال ساختارهای دیوانی و مالی و در سطح سیاسی، تأثیر بر تمرکزگرایی و فرهنگ درباری و در سطح اجتماعی-فرهنگی، نقش موالی و تعاملات روزمره فرهنگی مورد تحلیل قرار می‌گیرد.

پیشینه پژوهش

در مورد ورود اسلام به ایران و تأثیر فرهنگ ایرانی بر اعراب مسلمان و جهان اسلام، در منابع متعدد، به‌صورت پراکنده، آثار متعددی در قالب کتاب و مقاله نوشته شده است و در آثار کلاسیک تاریخی همچون فتوح البلدان بلاذری (Baladhuri, 1958) و تاریخ الرسل و الملوک طبری (Tabari, 1996)، اشاراتی به نقش ایرانیان در ساختار اداری خلافت دیده می‌شود. در پژوهش‌های معاصر، زرین‌کوب در کتاب تاریخ اسلام، کریستن‌آندرسن در کتاب ایران عصر ساسانی، محمدی ملایری در کتاب تاریخ و فرهنگ ایران در دوران انتقال از عصر ساسانی به عصر اسلامی، آذرتاش آذرنوش در کتاب راه‌های نفوذ زبان فارسی به زبان عربی و محمود افتخارزاده در اثر شعوبیه ناسیونالیسم ایرانی به تعامل فرهنگی ایران و اسلام پرداخته است. با این حال، بررسی مستقل و متمرکز بر تأثیر فرهنگی ایرانیان بر اعراب در دوره اموی همچنان نیازمند تحلیل جامع است.

پیشینه نفوذ فرهنگی ایرانیان بر اعراب قبل از اسلام

روابط تاریخی ایرانیان با اعراب بسیار قدیم است و به دوران هخامنشیان می‌رسد. هخامنشیان که وارث آشوری‌ها و بابلی‌ها در سرزمین بین‌النهرین بودند، فرمانروایی عربستان را از آن‌ها به ارث بردند. در زمان اشکانیان نیز نفوذ ایران در عربستان گسترش یافت و تا مرزهای یمن پیش رفت (Mohammadi Malayeri, 2000; Taqizadeh, 1950). در زمان ساسانیان، با تشکیل یک حکومت دینی در ایران و همچنین حریفی قدرتمند در غرب، یعنی روم، توجه ایران به عربستان بسیار پررنگ‌تر گردید. نفوذ به داخل عربستان باعث اشاعه فرهنگ و آداب و رسوم ایرانی در میان مردم عربستان گردید.

در آغازین دوره اسلامی، چهار منطقه حیره، بحرین و یمامه، یمن و حجاز از مناطق شبه‌جزیره عربستان به گونه‌های مختلف تحت فرهنگ ایران بودند (Mostowfi Qazvini, 1984). وابستگی سیاسی حیره به ایران باعث تقلید شیوه‌های کشورداری، سپاهیگری و اداری حکمرانان حیره از ساسانیان گشت و همین امر باعث شد تا بسیاری از آداب و رسوم ایرانی را که در دربار عمل می‌شد، انجام دهند (Azarnoush, 1998). رابطه ساسانیان با پادشاهان حیره چنان صمیمی بوده است که حتی در زمان یزدگرد اول، تربیت فرزند خود، بهرام، را به نعمان بن امرء القیس می‌سپارد و او برای ولی‌نعمت خود کاخ خورنق و سدیر را می‌سازد (Isfahani, 1961; Yarshater, 2002). در دوران ساسانیان، ساکنان ایرانی بحرین زیاد شدند و علت آن نیز وجود کاروان‌ها و تشکیلات اداری و نظامی بود که ایرانیان را به این نواحی فرامی‌خواند (Azarnoush, 1998). نفوذ ایرانیان در بحرین، همچنین نزدیکی بحرین به امپراتوری ساسانی، باعث گسترش دین زرتشت شد (Ali, 1993). نفوذ و حکومت ایرانیان در یمن و طرز رفتار و حکومت‌داری ایرانیان در یمن باعث رواج فرهنگ و آئین ایرانی و گسترش دین زرتشت در این خطه گشت (Maqdisi, 1987). فعالیت تجاری مکه نیز موجب نزدیکی و نفوذ ایرانیان در مکه و یثرب شده بود. منابع تاریخی از عقد قراردادی میان قریش با ایران توسط نوفل، برادر هاشم، یاد کرده‌اند (Yaqubi, 1992).

با فتح ایران توسط مسلمانان، نفوذ فرهنگ ایرانی در جهان اسلام شدت بیشتری یافت. البته افرادی چون سلمان فارسی، با نظریه‌پردازی نظامی، مهندس شهرسازی و راهنمای سپاه اسلام در فتح ایران و هرمزان با تأسیس و تدوین دیوان بیت‌المال در تأسیس دیوان سپاه و وضع تاریخ در اسلام نقش قابل‌توجهی داشتند. علاوه بر آن، نقش اسواران، دهقانان و دبیران ایرانی در انتقال فرهنگ ایرانی در دوره پیش از بنی‌امیه مهم بود.

تأثیرپذیری امویان از رسوم و آیین شاهان ایرانی

حکومت بنی‌امیه از سال ۴۰ هجری توسط معاویه بن ابی‌سفیان در شام آغاز گردید و این حکومت تا سال ۱۳۲ هجری ادامه یافت. این حکومت در سال چهارم هجری به وسیله معاویه بن ابی‌سفیان تأسیس گردید. معاویه یک دولت عربی محض را در شام تأسیس نمود که نود سال دوام یافت. در این مدت، چهارده خلیفه که خود را پادشاه معرفی نمودند، بر جامعه اسلامی حکومت کردند.

حکومت معاویه اولین تجربه حاکمی بود که در میان اختلافات دینی، سیاسی و احیاناً منطقه‌ای - قبیله‌ای توانست به وسیله زور و با بهره‌گیری از حیل‌های سیاسی، قدرت را به چنگ آورد. معاویه مردی سیاسی و انعطاف‌پذیر بود. از این رو، به منظور تحقق این سیاست، به استعداد‌های سیاسی خود تکیه کرد. افزون بر آن، وی پاره‌ای روابط اجتماعی را برای هم‌پیمانان و تضعیف دشمنان پی‌ریزی کرد. او از دستگاه سلطنتی رومیان و ایرانیان تقلید کرده، برای خود وسایل تجمل و نگهبانان مسلح فراهم ساخت. او اولین خلیفه‌ای است که به رسم ایرانیان و رومیان، پست دولتی و مهنداری سلطنتی ترتیب داد (Zaydan, 1994) و شروع به ساختن قصر و بارگاه نمودند و لباس‌های فاخر و پرزرق‌وبرق بر تن کردند (Dorri, 1989).

در برخی از گزارش‌های تاریخی، به الگوپذیری معاویه از فرهنگ ایرانی اشاراتی شده است؛ بعضی از آن‌ها او را «کسری» عرب می‌نامند (Ibn Taqtaqi, 1988; Tabari, 1996). آورده‌اند که معاویه به شنیدن داستان‌های پادشاهان ایران زمین علاقه‌مند بوده است و پاسی از شبانگاه خود را به شنیدن این داستان‌ها اختصاص داده و افرادی در دربار وی حضور داشته و چنین داستان‌هایی را برای او می‌خواندند (Masudi, 1995).

یعقوبی و برخی از مورخان، با بیان شاخصه‌هایی از نظام پادشاهی بنی‌امیه، الگویی از ساختار پادشاهی ایرانیان بیان می‌کنند که بر اساس آن، شباهت‌های زیادی بین سلطنت اسلامی در دوره اموی با سلطنت ایرانی وجود دارد (Yaqubi, 1992). ابن خلدون در مقدمه خود تحلیل می‌کند که دولت بنی‌امیه در نظام سلطنت و کشورداری از الگوی دولت‌های پیشین، به‌ویژه ایران، تقلید می‌کرد و زمامداران دولت همواره از عادات و رسوم‌های حکومت‌های ایرانی پیروی می‌کردند. گرایش به تمرکز قدرت و تثبیت خلافت موروثی در دوره اموی، شباهت‌هایی با الگوی شاهنشاهی ساسانی دارد. هرچند این تحول عوامل متعددی داشت، اما تجربه دولت متمرکز ایرانی در ذهنیت سیاسی حاکمان بی‌تأثیر نبود (Zarrinkoub, 1983).

انتقال نظام دیوان‌سالاری به عصر اموی

بسیاری از ساختار اداری و کشورداری ساسانیان در دوره اموی به کار گرفته شد. یکی از دیوان‌هایی که در روزگار معاویه تأسیس شد، دیوان زمام و خاتم بود. این دیوان به ثبت و ضبط فرمان‌هایی که از طرف خلیفه صادر می‌شد اختصاص داشت (Mohammadi Malayeri, 2000). نخستین کس از کارگزاران خلافت که چنین دیوانی را در دستگاه خود تأسیس کرد، زیاد، کارگزار معاویه در عراق، بود (Baladhuri, 1958) و نخستین خلیفه‌ای هم که آن را در دستگاه خلافت معمول ساخت، معاویه بود که او هم به اشاره زیاد و در هنگامی که نیازی بدان احساس کرد، آن را در شام تأسیس نمود. زیاد به جز این دیوان، دیوان‌های دیگر و آیین‌های دیگری را هم از دربار ساسانیان به دستگاه خود در عراق و دستگاه خلافت در شام منتقل ساخت (Mohammadi Malayeri, 2000).

یکی از اقدامات دیوان‌سالاران ایرانی، اداره دیوان خراج در عراق بود که تا مدتی به زبان پهلوی اداره می‌شد. این دیوان از مهم‌ترین جلوه‌های تأثیر فرهنگ ایرانی، استمرار ساختار دیوانی ساسانی بود (Baladhuri, 1958). با توجه به این که محور و شالوده اصلی سیاست امویان بر پایه اشرافیت عربی و توجه به عنصر عرب در تمام امور دولت خود بود؛ اما به منظور حکمرانی بر امپراتوری رو به گسترش خود، ناگزیر از به‌کارگیری ایرانیان در تشکیلات حکومتی خود بودند. همراه دیوان‌سالاری ایرانی در تشکیلات اداری خلافت امویان، آداب، رسوم و آیین شاهان ایرانی نیز از راه‌های گوناگونی به دربار خلفای اموی راه یافت.

نقش کارگزاران و حکام نواحی شرقی در انتقال فرهنگ تمدن ایرانی به دربار اموی

در عصر امویان، سرزمین ایران از متعلقات استان کوفه و بصره به شمار می‌رفت (Tabari, 1996). تشکیلات ایران از بین‌النهرین، کوفه و بصره اداره می‌شد (Spuler, 1994). در دوران خلافت بنی‌امیه، از دارالخلافه دمشق حاکمانی را برای اداره این منطقه انتخاب می‌کردند. حکام عصر اموی از اعراب مورد اعتماد دستگاه حاکمیت بودند که بیشتر در پی دستیابی به منافع خود و قوم و قبیله خود بودند. دو تن از حاکمان متعصب و مشهور در این منطقه که تا حدودی در زمینه وارد کردن برخی از آداب و سنن ایرانی در تشکیلات دربار اموی، نقش‌آفرین بودند، زیاد بن ابیه و حجاج بن یوسف ثقفی بودند. زیاد به عادت و رسم ایرانیان قبای حریر می‌پوشیده و چکمه‌های ساخت بصره به پا می‌کرد (Dorri, 1989). او نخستین کس بود که نیزه‌ها و گرزها پیشاپیش خود به راه انداخت و پاسداران را نگهبان خود ساخت. پاسداران پانصد مرد بودند که از مسجد بیرون نمی‌رفتند و نگهبانی می‌دادند (Ibn al-Athir, 1991; Ibn Khaldun, 1984).

زیاد به توانمندی‌های دبیران ایرانی اعتقاد کامل داشت؛ لذا دبیران ایرانی را بر عرب ترجیح می‌داد. یکی از دبیران مشهور ایرانی به نام زادن فروخ مأمور جمع‌آوری خراج عراق و انجام امور اداری مربوط به آن شد. این فرد تا بدان حد در جایگاه و مقام خود تثبیت شده بود که تا دوره امارت حجاج بن یوسف ثقفی بر منصب خود باقی ماند (Baladhuri, 1958).

خلفای بنی‌امیه که کم‌کم به اهمیت طبقه دبیران و نقش آن در اداره کشور پی بردند، سعی کردند که از تجربه این طبقه استفاده کنند و یکی از مشهورترین دبیران که نقش مهمی در انتقال فرهنگ ایرانی در دوران بنی‌امیه داشت، عبدالحمید کاتب بود که او را می‌توان از جمله نخستین دبیران ایرانی نام برد که کاتب دوزبانه عربی و پهلوی بود. او را می‌توان یکی از عوامل نفوذدهنده آداب و رسوم ایرانی در میان اعراب دانست (Harirchi, 1966).

یکی دیگر از گروه‌های ایرانی که در دوره امویان در انتقال فرهنگ ایران نقش ایفا کرد، اسواران بود. اسواران چشم‌وچراغ سپاهیان ساسانی و از فرماندهان آن سپاه بودند (Choksy, 2002). اینان از طبقات ممتاز جامعه ایرانی به شمار می‌رفتند. اسواران نقش بسیار مهمی در مقابل حمله اعراب داشتند و به عبارتی، گسست اساسی وقتی در لشکر ساسانی رخ داد که بخشی از اسواران از لشکر رستم جدا شده و به نیروهای مسلمان پیوستند (Choksy, 2002).

ورود عناصر و نمادهای فرهنگ ایرانی در جامعه اموی

عناصر و نمادهای فرهنگ ایرانی در ابعاد مختلف مورد توجه می‌باشد. یکی از عناصر، سنت‌های شاهنشاهی و کسریایی است. یکی از این عنصر، ایده اقتدار مرکزی و نمایش قدرت بود که به امویان منتقل شد. برخی ویژگی‌های نمادین مانند تاج‌گذاری، جایگاه خاص خلیفه و تشریفات رسمی در ملاقات‌ها با مردم یا نمایندگان ایالات، متأثر از فرهنگ سلطنتی ایران بود.

یکی از موارد تأثیرپذیری فرهنگ درباری ایران بر فرهنگ عربی، رواج اشرافی‌گری و تجمل‌پرستی بود. آنان چنان در این کار افراط کردند که در تجمل‌گرایی از پادشاهان ایران و روم پیش افتادند. به پوشیدن لباس‌های فاخر و گران‌قیمت حریر و ابریشم و گلداز علاقه زیادی نشان دادند (Zaydan, 1994).

از آدابی که خلفا به تقلید از شاهان ایرانی به عمل آوردند، اجرای خطابه در زمان تاج‌گذاری و یا احراز مقام خلافت بود. معمولاً شاهان ساسانی در هنگام تاج‌گذاری، خطابه‌ای غرا و مفصل با موضوعات و عناوین مختلف ایراد می‌کردند. از دیگر آداب، آداب باریابی در دوره ساسانیان بسیار تشریفاتی و مفصل بود که کم‌کم این آداب در دوره امویان نیز مرسوم شد. نخستین کس که این موضوع را از ایرانیان اقتباس کرد، مغیره بن شعبه بود (Zaydan, 1994). تغن در خوردنی‌ها و نوشیدنی‌ها هم امویان از ایرانیان تقلید می‌کردند: «از زمان بنی‌امیه مسلمانان بیشتر متوجه تجملات گشتند و نخستین‌بار معاویه خوراک‌ها و شربت‌های ایرانی را معمول داشت و خلفاء و سایر مردم از او تقلید کردند» (Zaydan, 1994). گرایش به تمرکز قدرت و تثبیت خلافت موروثی در دوره اموی، شباهت‌هایی با الگوی شاهنشاهی ساسانی دارد. هرچند این تحول عوامل متعددی داشت، اما تجربه دولت متمرکز ایرانی در ذهنیت سیاسی حاکمان بی‌تأثیر نبود.

دیگر تأثیر فرهنگی و نمادین، هدایای نوروزی و جشن مهرگان بود. رسم بود که در این اعیاد، مردم هدیه‌های خود را به محضر فرمانروا تقدیم می‌کردند. بعد از اسلام، این رسم چندان مورد استقبال خلفای نخستین نبود؛ ولی با روی کار آمدن امویان، این رسم از طریق کارگزاران و حکام سرزمین‌های شرقی خلافت به دربار خلفا راه یافت. از این راه، عایدات فراوانی نصیب سبب آن‌ها می‌گردید؛ بنابراین به عنوان یکی از منابع کسب درآمد به آن نگاه می‌کردند (Masudi, 1995). دولتمردان اموی بیشتر توجه‌شان به نوروز به خاطر هدیه‌هایی بود که پادشاهان ساسانی از ایرانیان دریافت می‌کردند. معاویه وقتی که کار خراج را به عبدالله بن دراج واگذار نمود، از مردم سواد کوفه خواست تا در عیدهای نوروز، جشن مهرگان، تحفه‌ها و هدایایی به او تقدیم کنند، آن‌ها نیز چنین کردند (Qalqashandi, 1987). معاویه به عبدالرحمن بن

ابی‌بکره درباره سواد بصره نوشت و به آن‌ها دستور داد هدایای نوروز و مهرگان را نزد وی بفرستند. در نوروز و در مهرگان، ده میلیون نزد وی فرستاده می‌شد (Yaqubi, 1992). قلشندی معتقد است که اولین کسی که مهرگان را در اسلام رسم کرد، حجاج بن یوسف ثقفی بوده است (Qalqashandi, 1987) و عمر بن عبدالعزیز هدیه مهرگان را نپذیرفت (Yaqubi, 1992) و یزید بن عبدالملک بن مروان در نامه‌ای به عمر بن هبیره، گرفتن هدیه‌های نوروز و مهرگان را بار دیگر برقرار کرد (Yaqubi, 1992).

یکی از تداوم و پذیرش جشن‌های ایرانی در قلمرو اسلامی، مانند نوروز، مهرگان و سده و برخی آیین‌های فصلی، روشن‌ترین جلوه‌های تأثیر فرهنگ شادی ایرانی است که به تدریج، این جشن‌ها از سطح قومی فراتر رفت و در فرهنگ شهری مسلمانان جایگاهی یافت. گاه‌شماری ایرانی در دیوان عربی، هدیه نوروز و مهرگان، تأثیر خاندان منجم، دیوان خراج، دیوان رسائل، دیوان زمام و خاتم، دیوان برید، دارالانشاء و تشکیلات اداری و فراز و نشیب دستگاه خلافت، عوامل مهمی در گسترش زبان فارسی در دستگاه خلافت اموی بودند (Mohammadi Malayeri, 2000).

یکی دیگر از مظاهر فرهنگ ایرانی در دوره اموی، مدیریت شهری، کشاورزی و دانش معماری بود. ایرانیان در حوزه مهندسی آب و کشاورزی تجربه گسترده‌ای داشتند. استمرار شبکه‌های آبیاری و نظام‌های بهره‌برداری کشاورزی در عراق و ایران، بیانگر بهره‌گیری امویان از دانش فنی ایرانیان است. دانش معماری که در دست استادکاران ایرانی به درجات عالی و زیبایی دست یافته بود، مورد توجه و پذیرش اعراب قرار گرفت. تازیان مهاجم، غیر از چادر و کلبه‌های گلین و یا چوبین، ساختمان دیگری را نمی‌شناختند و از دانش معماری بی‌بهره بودند و به هنگام رویارویی با کاخ‌ها و ساختمان‌های عظیم شاهان ساسانی دچار بهت و حیرت گردیدند. عبدالله بن زبیر برای تعمیر خانه کعبه، معمارانی را از ایران دعوت کرده بود. همچنین بزرگان عرب برای ساختن کاخ‌ها و ساختمان‌های خود از بزرگان ایرانی کمک می‌خواستند. برای نمونه، در اغانی آمده است که معاویه برای ساختن قصر خود از عده‌ای بنا و کارگر ایرانی استفاده کرد (Isfahani, 1961). روزه ایرانی در سال ۱۷ هجری، کوفه را بنا کرد (Ibn al-Athir, 1991) و مسجد بزرگ بصره را زیاد از روی معماری کاخ‌های استخر و تخت جمشید و پرستشگاه‌های ایرانی می‌سازد (Sami, 1986). گرچه کاخ‌های خلفای بنی‌امیه اکثراً به سبک ابنیه بیزانسی و شامی بنا شده بود، ولی برخی ابنیه، از جمله کاخ خربط‌المفجار که در دوره امویان ساخته شد، در آن از اشکال و طرح‌های تزئینی و عناصر ایرانی استفاده شده است (Hitti, 1965). این کاخ در زمان خلافت هشام ساخته شده و در تزئینات آن از نگاره‌های آرایش کاخ ساسانی در تیسفون استفاده شده است (Hitti, 1965).

نقش نهضت شعوبیه در انتقال فرهنگی ایرانی به اعراب

جنبش شعوبیه یک نهضت ایرانیان بر ضد اعراب بود که از عهد اموی شروع و در قرن سوم هجری به اوج رسید. عملکرد نامناسب امویان در تفاوت فاحش میان اعراب و موالی باعث بروز قیام‌ها و نهضت‌های ملی، سیاسی و مذهبی شد (Eftekhari Zadeh, 1997). آراء و اندیشه‌های نهضت شعوبیه عبارت بودند از: بازگشت به خویش؛ احیاء فرهنگ و مفاخر باستانی ایران و تحقیر و سرزنش اعراب (Isfahani, 1961; Shariati, 1999).

فرهنگ شادی در ایران ساسانی با تشریفات درباری، موسیقی، شعر، بزم و آیین‌های رسمی در دوره اموی، به‌ویژه از زمان معاویه به بعد، دربار دمشق به سمت نوعی تشریفات منظم و برگزاری مجالس بزم و آیین‌های رسمی حرکت کرد. دیگر عناصر متأثر از سنت ایرانی، برگزاری مراسم رسمی در اعیاد و مناسبت‌ها، حضور موسیقی‌دانان و خوانندگان در مجالس، تنظیم آیین‌های پذیرایی و بزم در دربار بود که مناسبت‌ها به ابزاری برای نمایش شکوه حکومت و توزیع عطایا و هدایا تبدیل شدند.

نتیجه‌گیری

نفوذ آداب و فرهنگ ایرانی و زبان فارسی به درون سرزمین‌های اسلامی و پذیرش آن توسط اعراب، طبیعتاً از نخستین جرقه‌های ایجاد ارتباط میان اعراب و ایرانیان آغاز شده و پس از آن، در قبل از طلوع آیین مقدس محمدی، از آنجا که کشور عربستان در همسایگی امپراتوری قدرتمند ایران ساسانی قرار داشته است، اعراب با ایرانیان دارای ارتباطات کم‌وبیش گسترده تجاری، فرهنگی و سیاسی بوده‌اند. میزان این روابط در مناطق مختلف جغرافیایی با هم متفاوت بوده است. برخی از نقاط به خاطر دارا بودن شرایط ویژه‌ای همچون امکانات سوق‌الجیشی و یا برخورداری از آب‌وهوای خوش و تجارت فعال، بیش از سایر مناطق عربستان حائز اهمیت بوده‌اند.

سازمان‌ها و دیوان‌های دولتی که از دوران خلافت خلیفه دوم، عمر، برای اولین بار در میان اعراب تشکیل شده بود، در دوران خلفای اموی صورتی نظام‌یافته پذیرفته شد. زبان رسمی دیوان‌ها زبان فارسی بود، تا اینکه در دوران خلافت عبدالملک بن مروان، زبان دیوان‌های مناطق مختلف از فارسی به عربی برگردانده شد. در دوران خلافت عباسیان نیز دیوان‌های مختلف با وظایف تخصصی به همان شیوه ادارات و سازمان‌های ساسانیان و به گونه‌ای سازمان‌یافته‌تر به کار خود ادامه دادند. رواج آراء و عقاید شعوبی نیز در اواخر خلافت امویان و دوره اول خلافت عباسی بسیار زیاد بود، به گونه‌ای که برخی شاعران و مؤلفات عرب را نیز تحت تأثیر قرار داده بود. در این دوره، شاعران و مؤلفان ایرانی با آزادی تمام به نژاد اصیل ایرانی خویش تفاخر می‌نمودند. در این دوره، بسیاری از آداب و رسوم درباری ساسانی و مظاهر فرهنگ ایرانی توسط دیوان‌سالاران و دیگر کارگزاران ایرانی در جامعه اموی رسوخ پیدا کرد.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازن اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازن و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

شفافیت داده‌ها

داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

References

- Ali, J. (1993). *Al-Mufasssal fi Tarikh al-Arab Qabl al-Islam*. University of Baghdad.
- Azarnoush, A. (1975). *Ways of Persian Influence in Arabic Culture and Language Before Islam* (1 ed.). University of Tehran.
- Azarnoush, A. (1998). *History of the Arabic Language and Culture* (1 ed.). SAMT Publications.

- Baladhuri, A. (1958). *Futuh al-Buldan*. Noghreh Publishing.
- Choksy, J. G. (2002). *Conflict and Cooperation: Zoroastrian Subalterns and Muslim Elites in Medieval Iranian Society*. Qoqnoos.
- Dorri, N. (1989). The Influence of Iranians on Arabs in the Customs of Governance. *Iranian Studies Journal*(11).
- Eftekhari Zadeh, M. R. (1997). *Shuubiyyah and Iranian Nationalism* (1 ed.). Office for Islamic Knowledge Publications.
- Harirchi, F. (1966). *Persian Arabic-Writing Authors: Abd al-Hamid al-Katib and Badi al-Zaman al-Hamadhani*. Arzhang Printing House.
- Hitti, P. (1965). *History of the Arabs*. Franklin.
- Ibn al-Athir, I. (1991). *The Complete History*. Asatir.
- Ibn Khaldun, A. (1984). *Al-Ibar*. Institute for Cultural Studies and Research.
- Ibn Taqtaqi, M. i. A. i. T. (1988). *Al-Fakhri History* (3 ed.). Scientific and Cultural Publications.
- Isfahani, H. i. H. (1961). *Sani al-Muluk wa al-Ard wa al-Anbiya*. Kaviani Press.
- Maqdisi, A. S. (1987). *Ahsan al-Taqaqim fi Marifat al-Aqalim*. Ihya al-Turath al-Arabi.
- Masudi, A. i. H. (1995). *Muruj al-Dhahab*. Scientific and Cultural Publishing Company.
- Mohammadi Malayeri, M. (2000). *History and Culture of Iran During the Transition from the Sasanian Era to the Islamic Era*. Tus.
- Mostowfi Qazvini, H. i. A. B. (1984). *Tarikh-i Guzida*. Amir Kabir.
- Qalqashandi, A. i. A. (1987). *Subh al-Asha fi Sinaat al-Insha* (1 ed.). Dar al-Kutub al-Ilmiyyah.
- Sami, A. (1986). *The Role of Iranians in Islamic Culture and Civilization*. Navid Publishing.
- Shariati, A. (1999). *History of Civilization*. Qalam.
- Spuler, B. (1994). *History of Iran in the Early Islamic Centuries*. Scientific and Cultural Publications.
- Tabari, M. i. J. (1996). *History of al-Tabari*. Asatir.
- Taqizadeh, H. (1950). *History of Arabia and the Arab People at the Dawn of Islam and Before It*. Faculty of Theology and Islamic Studies Publications.
- Yaqubi, A. i. I. (1992). *History of Yaqubi*. Scientific and Cultural Publications.
- Yarshater, E. (2002). *The Presence of Iran in the Islamic World*. Morvarid.
- Zarrinkoub, A. H. (1983). *History of Iran After Islam*. Amir Kabir.
- Zaydan, J. (1994). *History of Islamic Civilization*. Amir Kabir.